

Vägen till vuxenlivet

Det första jobbet och flytten från föräldrahemmet

Christer Lundh & Stefan Öberg

Idag är det vanligt att ungdomar flyttar hemifrån efter gymnasiet för att studera vidare eller förvärvsarbeta. I samband med det etablerar de ett eget hushåll eller delar hushåll med kamrater eller en sambo. Flytten från barndomshemmet innebär ökat oberoende av föräldrarna och ekonomisk självständighet. Blickar vi bakåt i historien på hur frigörelsen från föräldrarna och inträdet i vuxendomen har gått till, finner vi både likheter och skillnader. Detta kapitel handlar om hur flytten från föräldrahemmet tog sig ut i Göteborg under mellankrigstiden.

Undersökningens bakgrund och frågor

Under sitt livslopp genomgår människan olika faser, till exempel barndomen, ungdomen, vuxendomen (familjefasen) och ålderdomen. Övergångar från en livsfas till en annan har sociala markörer. De övergångsmarkörer som brukar framhållas inom den sociologiska litteraturen är att gå ut skolan, få ett fast jobb med stabil inkomst alternativt påbörja en högre utbildning, flytta från föräldrahemmet, gifta sig och få barn.¹

De sociala åldersnormer som finns stipulerar under vilka åldersspann ungdomar förväntas genomgå dessa förändringar.² De olika

övergångsmarkörerna kan ses som olika dimensioner av vägen till vuxenlivet och den inbördes ordningen påverkas av de sociala normerna. För att ta ett exempel: i nordvästra Europa har det under det senaste halvsekle varit vanligt att barn flyttar hemifrån tidigt för att leva ensamma innan de prövar sig fram med samboende till föräldraskap och eventuellt giftermål, medan det i södra Europa varit vanligt att ogifta ungdomar bott kvar i föräldrahemmet tills de gift sig. Exempel på avvikelser från de sociala åldersnormerna är att som vuxen dela hushåll med sina föräldrar eller att gifta sig och få barn när man är mycket ung.

Historiskt sett har åldersspannet för övergången till vuxenstatus varit stort i Västeuropa och Nordamerika, från de tidiga tonåren till 30-årsåldern, även om det med tiden har pressats samman något. Antalet vägar in i vuxenlivet har traditionellt varit två: (1) att gifta sig, bilda hushåll och få barn, (2) att som ogift vara inneboende i ett annat hushåll och arbeta och spara i väntan på giftermål. Det mönster som har vuxit fram i västvärlden under efterkrigstiden rymmer fler alternativ, till exempel att vara sammanboende utan att gifta sig (med eller utan barn) eller att bilda ett ensamhushåll eller enföräldershushåll.

I detta kapitel undersöker vi hur vägen till vuxendom gestaltade sig för ungdomar i Göteborg under perioden 1915–1943, övergången från att vara ekonomiskt och bostadsmässigt beroende av föräldrarna till att vara ekonomiskt oberoende och ha en egen bostad.

De centrala forskningsfrågorna är:

- 1 Vilka övergångsmarkörer var viktigast för att uppnå vuxenstatus?
- 2 I vilken ordning genomfördes statusförändringarna?
- 3 Vilken roll spelade flytten från föräldrahemmet för inträdet i vuxenlivet?

Analysen bygger på deskriptiv statistik av longitudinella data från forskningsdatabasen Göteborgs befolkningspanel (GOPP), som innehåller demografiska och socioekonomiska uppgifter för ett 1-procentigt slumpvis urval av personer som bodde i Göteborg någon gång under perioden 1915–1943.³ I detta kapitel består studiepopulationen av ett urval ur GOPP: personer som bodde i Göteborg när de var 16–19

Tabell 6.1. Ungdomspopulationen: kohorter och panelår. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Födelsekohort	Ålder							
	16–19	20–23	24–27	28–31	32–35	36–39	40–43	44–47
	Panelår							
1896–1899	1915	1919	1923	1927	1931	1935	1939	1943
1900–1903	1919	1923	1927	1931	1935	1939	1943	
1904–1907	1923	1927	1931	1935	1939	1943		
1908–1911	1927	1931	1935	1939	1943			
1912–1915	1931	1935	1939	1943				
1916–1919	1935	1939	1943					
1920–1923	1939	1943						
1924–1927	1943							

år. Totalt rör det sig om 1 055 personer. Vi kallar denna population ”ungdomspopulationen, GOPP”. I undersökningen av flytten från föräldrahemmet inkluderas endast de som bodde med föräldrarna när de var 16–19 år, totalt 905 personer. Vi har följt personerna från det panelår då de i åldern 16–19 år bodde i föräldrahemmet till dess att de flyttade hemifrån, flyttade från Göteborg eller dog.

Ungdomspopulationen omfattar åtta födelsekohorter, från 1896–1899 till 1924–1927 (se tabell 6.1). Detta skapar en obalans i populationen mellan kohorterna. Vid lägre ålder bidrar alla eller de flesta kohorterna med variabelvärden, men för de högre åldrarna är det främst de tidigaste födelsekohorterna som bidrar. De tidiga kohorterna påverkar sålunda datasetet mer när det gäller händelser relativt sent i undersökningspersonernas liv. Underlaget för skattningar för personer i högre ålder är dessutom mindre. Vi har därför valt att ibland utesluta äldre åldersgrupper (gråmarkerade i tabell 6.1) eller i texten påminna om att äldre studiepersoner representeras uteslutande av de tidiga födelsekohorterna. Vi förväntar oss inte att obalansen i data-materialet har haft någon större påverkan på våra resultat eftersom de för vår undersökning relevanta händelserna i individernas liv oftast hade inträffat före 30-årsåldern; vid cirka 30 år hade till exempel 80 procent av ungdomarna flyttat från föräldrahemmet (se diagram 6.3).

Institutioner och sociala normer

Vägen till vuxenlivet har studerats av sociologer vad gäller tiden efter andra världskriget och av historiedemografer vad gäller det förindustriella samhället.⁴ Den period som vi studerar, 1915–1943, ligger däremellan, och vi är intresserade av att ta reda på i vad mån övergången till vuxenlivet styrdes av det äldre samhällets institutioner och normer respektive av nya sociala normer som pekade fram mot det moderna mönstret.

Flera äldre institutioner kan ha påverkat vägen till vuxenlivet ännu i början av 1900-talet. I en berömd artikel lanserade demografen John Hajnal tesen att det finns ett speciellt europeiskt giftermålsmönster: sena giftermål och en stor andel ogifta vuxna, speciellt bland kvinnor.⁵ Detta mönster, menade Hajnal, har funnits i Europa väster om en linje från Trieste till Petrograd och skiljer sig från giftermålsmönstret i stora delar av övriga världen, där man har gift sig vid lägre ålder och där så gott som alla har gift sig. Sverige har uppfyllt kriterierna för det västeuropeiska giftermålsmönstret sedan åtminstone 1700-talet, med en genomsnittlig giftermålsålder på cirka 28 år för män och 26 år för kvinnor samt en tiondel av männen som förblivit ogifta och en femtedel av kvinnorna.⁶

Giftermålsmönstret har bestått därför att det funnits sociala åldersnormer som har styrt när det är lämpligt att gifta sig. Mönstret har hängt samman med att det äldre samhället kännetecknades av knapphet på jord och med att giftermålen påverkades av normer som rörde hushållsformering, pensionering och institutionen med att ungdomar flyttade hemifrån för att bo och tjäna i ett annat hushåll.

I Sverige liksom i stora delar av nordvästra Europa har par som ingått äktenskap förväntats bilda egna hushåll. Den högre giftermålsåldern förklaras därför ibland med att ungdomar var tvungna att arbeta en tid för att spara ihop till husgeråd, redskap, linne, möbler och annat som behövdes i det nya hushållet. I besuttna familjer har giftermålet ibland underlättats genom att ett föräldrapar trätt tillbaka och överlätit gården till ett barn som skulle gifta sig, vanligen äldste

sonen, i utbyte mot mat och logi i ett eget hus för resten av livet (så kallat undantagskontrakt).⁷

Att lämna föräldrahemmet för att arbeta i ett annat hushåll, så kallad livscykeljänst (*life cycle service*), har gamla anor i västra Europa inklusive Sverige.⁸ I städerna kunde det röra sig om en lärlingsplats inom hantverk eller hushållsarbete, på landsbygden om en tjänst som piga eller dräng i jordbruket. Inom jordbruket tillämpades i allmänhet årsanställning för tjänstefolket och det var vanligt att pigor och drängar cirkulerade mellan olika bondehushåll eller gods i en region. Begreppet "livscykeljänst" syftar på att dessa anställningar var avsedda för yngre ogifta personer under en speciell fas i livet: från tonåren, eller ibland tidigare, tills de gifte sig.⁹ Då hade lärlingen blivit gesäll och kunde bli mästare, och drängar och pigor kunde skaffa sig en egen gård eller ett torp eller ta anställning som lantarbetare.

Sociala normer, såväl kyrkliga som sekulära, har traditionellt föreskrivit barnafödande inom äktenskapet, men det har funnits en tolerans för utomäktenskapliga födslar om de följts av giftermål.¹⁰ Det hänger ihop med den starka ställning som trolovningsinstitutionen haft i Sverige, där löftet om giftermål sågs som bindande. Trolovningsbarn ärvde sin far även om trolovningen brutits. Många av de barn som föddes utom äktenskapet var trolovningsbarn och blev legitima när föräldrarna gifte sig. Det moderna samhällets framväxt innebar mindre social kontroll och nya normer för samlevnad.

Den stora majoriteten av barnen i det äldre samhället var födda inom äktenskapet – under folkräkningsåren 1870, 1880, 1890 och 1900 var andelen i genomsnitt 91 procent. Andelen utomäktenskapligt födda barn var större i städerna (20 procent), och allra störst i Stockholms stad (32 procent); "Stockholmsäktenskap" kom att beteckna en modern familjeform med samboende och barnafödande utan giftermål.¹¹ I Göteborg, där statskyrkan hade en starkare ställning än i östra Sverige och där familjebanden och föräldraauktoriteten var mer utpräglade, var dock andelen utomäktenskapligt födda barn något lägre än genomsnittet för städerna, 18 procent.¹²

Utbildning i det äldre samhället skedde i första hand i form av yrkespraktik, i hemmet eller i ett annat hushåll som lärling, dräng

eller piga. Grundläggande färdigheter i att läsa, skriva och räkna fick man i hemmet och i folkskolan. Folkskolereformen 1842 ledde till att det inrättades fler skolor och successivt förlängd skoltid. Under vår undersökningsperiod var folkskolan sexårig. Barn började vanligtvis skolan det år de fyllde sju, och följaktligen var grundskolan avslutad vid 12–13 års ålder. Det fanns möjlighet att fortsätta ett sjunde år i folkskolan som en förberedelse för att läsa på läroverk, men det var få som utnyttjade denna möjlighet. Ännu färre gick vidare till högre studier.¹³

De nämnda institutionerna (livscykeljänst, sena giftermål, bildande av ett nytt hushåll efter giftermål och undantagskontrakt) grep in i varandra och skapade tillsammans ett funktionellt system som täckte hela den mänskliga livscykeln. Den stiliserade bilden är följande: När man gick i folkskolan bodde man kvar hos föräldrarna och utförde mindre arbetsuppgifter i hushållet. Som tonåring förväntades man göra större arbetsinsatser i föräldrarnas hushåll om det var en produktionsenhet, till exempel ett familj jordbruk eller ett familjeföretag, eller börja arbeta utanför hushållet. Livet som livscykeljänare (dräng, piga, lärning) fortgick tills man gifte sig i åldern 25–30 år. När man gifte sig var föräldrarna 55–60 år och på väg att pensioneras. Besuttna bönder och landbor/torpare kunde överlåta gården/torpet på ett av barnen. De som inte kunde överta jord och bostad från något av föräldraparen fick vänta längre innan de kunde gifta sig. Barn föddes i allmänhet inom äktenskapet.

Industrialiseringen och det moderna samhällets framväxt under 1900-talet förändrade förutsättningarna. Institutionen med livscykeljänst som dräng, piga, eller lärning med kost och logi i arbetsgivarens hushåll försvann gradvis i och med jordbrukets mekanisering och hantverkets tillbakagång och ersattes av nya utbildnings- och anställningsmöjligheter för ungdomar. De pigor som fanns kvar sysslade alltmer sällan med livsmedelsproduktion på landsbygden utan utförde hushållstjänster i urbana miljöer; många hade eget boende eller var inneboende hos någon annan än arbetsgivaren. I Göteborg under den period vi studerar användes i mantalslängderna

inte titeln ”piga”, utan ”tjänarinna” eller mer specifika beteckningar som ”barnflicka”.

Hushållet, som i det äldre samhället var en enhet för produktion, konsumtion och försäkring där hela familjen engagerades, blev under 1900-talet alltmer en renodlad konsumtionsenhet. Man arbetade borta och åt och sov hemma. Med denna förändring förstärktes mannens roll som familjeförsörjare och den gifta kvinnans roll som husmor.

I hushållet omfördelades resurser, till exempel från föräldrarna till barnen när de var små. I takt med att barnen började arbeta kunde de bidra till hushållets inkomster. Vuxna barn i och utanför hushållet bidrog med pengar och hushållstjänster när föräldrarna blev gamla och inte kunde upprätthålla hushållet på egen hand. I det moderna samhället sker också en resursöverföring från föräldrarna till barnens utbildningskostnader. Offentliga och privata försäkringssystem har succesivt övertagit en del av hushållets inkomstutjämnande funktioner, till exempel genom ålderspension, arbetslöshetsförsäkring och socialbidrag.

Även när det gäller boendet har det skett en förändring. I det äldre samhället var alternativen till att bo som ogift i föräldrarnas hushåll främst att gifta sig och ha ett eget hushåll eller att som ogift vara inneboende i ett annat hushåll. Idag finns andra alternativ, till exempel att bo i ett ensamhushåll, att som ogift vara sammanboende med sin partner med eller utan barn eller att bo i ett enföräldershushåll.

Utbredningen av samboförhållanden tyder på att det under 1900-talet skett stora förändringar i den sociala normen för föräldraskap och barnafödande. Det förändrade mönstret för utflyttning från föräldrahemmet är förmodligen inte följden av förändrade normer när det gäller utflyttning i sig utan av större ekonomiskt utrymme och förändrade normer för hushållsbildning. Beträffande de sociala normerna rörande den lämpliga giftermålsåldern är det uppenbart att det europeiska mönstret med sena giftermål levde kvar under den första hälften av 1900-talet.

I vilken utsträckning påverkade dessa olika förändringstendenser ungdomars väg in i vuxenlivet under första hälften av 1900-talet? Det är den fråga vi ställer oss i detta kapitel.

Skolutbildning

Skolplikten innebar under undersökningsperioden sex års folkskola med start vid sju års ålder, med möjlighet att läsa ytterligare ett år som förberedelse för läroverksstudier. Av de elever som gick i skolan i Göteborg 1938 gick cirka en femtedel i läroverk eller annan högre utbildning.¹⁴

En titel som förekommer i mantalslängderna är ”studerande” med olika bestämmningar. I vårt urval av 1 055 personer över 16 år betecknas 8 procent (84 personer i 104 observationer) som studerande. Det är troligt att det bland dem som inte studerade i åldern 16–19 år fanns några som hade studerat i åldern 14–15 år, varför andelen som någonsin studerat efter folkskolan bör vara högre än 8 procent.

Bland de studerande fanns mer än dubbelt så många män som kvinnor. Omkring 70 procent av de kvinnor som titulerades studerande var i åldern 16–18 år, det vill säga gick på läroverk eller en skolutbildning på motsvarande nivå. Av de studerande männen var 40 procent mellan 16 och 18 år. Mäns studier gick alltså högre upp i åldern, vilket tyder på att det rörde sig om yrkesutbildning eller högre teoretisk utbildning. Några specificeringar av studerandetiteln styrker detta, till exempel ”tekn studerande”, ”med studerande”, ”fil studerande”, ”ekon studerande” och ”merk studerande”. Bland kvinnorna förekom endast ”fil kand” som en indikator om att det rörde sig om högre utbildning.

Av de personer som betecknades som studerande bodde den stora majoriteten i föräldrahemmet: 85 procent av männen och 95 procent av kvinnorna. Återstoden var inneboende i andra hushåll. Av dessa var hälften födda i Göteborg och resten i andra svenska orter eller utomlands. Man kan förmoda att det i den senare gruppen fanns många som flyttat ensamma till Göteborg för att studera. Gruppen som studerade var fortfarande så liten vid denna tid att de inflyttade studenterna, till skillnad från idag, inte gjorde någon större skillnad för inflyttningen till Göteborg i stort.

För de ungdomar som bodde kvar i föräldrahemmet när de studerade har vi undersökt faderns socioekonomiska status och inkomstnivå

Tabell 6.2. Andelen studerande efter föräldrarnas socioekonomiska status, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Inflyttade individer för vilka uppgift om föräldrarnas yrke saknas har uteslutits. Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Föräldrarnas socioekonomiska status	Män	Kvinnor
Högre/lägre företagsledning eller professionsutövande	73	69
Kontorsarbete, försäljningsarbete, arbetsledning, yrkesarbete	23	19
Okvalificerat eller lågt kvalificerat arbete	5	12
Summa	100	100
N	40	26

(eller moderns, om fadern saknades i hushållet). I källan finns inga uppgifter om föräldrarnas utbildning, men vi har använt yrkestitlar som en indikator på kvalifikationsnivå. Vi har klassat faderns yrkestitel enligt HISCO-systemet och sammanfört HISCO-koderna till HISCLASS-grupperingar.¹⁵ Eftersom antalet studerande var så litet slog vi samman HISCLASS-grupperna till tre större grupper: hög, medelhög och låg socioekonomisk status.¹⁶

Gruppen med högst socioekonomisk status bestod av personer som innehade högre eller lägre företagsledande positioner eller professionell utbildning och titulerades till exempel ”direktör”, ”inspektör”, ”avdelningschef”, ”byggmästare”, ”civilingenjör” och ”köpman”. Som framgår av tabell 6.2 hade omkring 70 procent av de studerande denna bakgrund. Andelen från högstatusgruppen var något större för män än för kvinnor. Mellangruppen bestod av personer som arbetade på kontor eller med försäljning, eller var förmän eller yrkesutbildade arbetare. Exempel på yrkestitlar är ”kontorist”, ”lokförare”, ”snickare” och ”typograf”. Gruppen med lägst socioekonomisk status bestod av personer med okvalificerat eller lågt kvalificerat arbete, med yrkestitlar som till exempel ”grovarbetare”, ”lagerbiträden” och ”fabriksarbetare”. Få studerande hade denna bakgrund.

Mantalslängderna innehåller förutom yrkestitlar också uppgifter om faderns och moderns inkomster. Vi beräknade föräldrarnas genomsnittliga realinkomst för de tre socioekonomiska grupperna, och för att kunna jämföra inkomstnivån mellan olika panelår skapade vi ett realinkomstindex genom att dividera inkomsterna med

Tabell 6.3. Relativ realinkomst för föräldrar till studerande, Göteborg 1915–1943. Anm: Genomsnitt av föräldrarnas inkomster vid alla panelår i 1914 års prisnivå. Index mellangruppen = 1,00. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Föräldrarnas relativa realinkomstnivå	Män	Kvinnor
Högre/lägre företagsledning eller professionsutövande	1,79	2,28
Kontorsarbete, försäljningsarbete, arbetsledning, yrkesarbete	1,00	1,00
Okvalificerat eller lågt kvalificerat arbete	0,96	1,01
N	50	29

konsumtprisindex med 1914 års prisnivå som bas. Tabell 6.3 visar att det inte fanns några inkomstskillnader mellan de två lägsta grupperna, medan föräldrar i den högre socioekonomiska gruppen tjänade dubbelt så mycket.

Sammantaget pekar detta på att de ungdomar som läste vidare efter den obligatoriska folkskolan var en starkt selekterad grupp huvudsakligen med en bakgrund där föräldrarna hade bättre utbildning, tydligare yrkeskarriärer och högre inkomster. Drygt 70 procent av de studerande kom från den högre socialgruppen, att jämföra med 20–25 procent av populationen i vår undersökning. Det var möjligt att studera vidare efter folkskolan även om man kom från en familj som saknade utbildningstraditioner och hade lägre inkomster, men denna grupp var klart underrepresenterad. Andelen som kom från arbetarhem utan studietraditioner uppgick till 5–10 procent av de studerande ungdomarna, vilket kan jämföras med att omkring 40 procent av ungdomarna i Göteborg hade denna bakgrund.

Eget jobb och egen inkomst

Av de 1 055 ungdomar som ingår i studien hade 150 redan flyttat hemifrån när de var 16–19 år, medan 905 bodde kvar i föräldrahemmet. Det fanns studerande i båda grupperna, men genusskillnaden var tydlig. För män var andelen studerande lika stor bland dem som flyttat hemifrån som bland dem som bodde kvar i föräldrahemmet. För kvinnor förefaller det ha varit mindre vanligt att flytta hemifrån i samband med studier (se tabell 6.4).

Bild 6.1. Cykelbud anställd vid Kustens Bud underhåller sin cykel på Karl Johansgatan i Majornas 2:a rote. Foto: okänd, Göteborgs stadsmuseum.

Bland dem som flyttat hemifrån var det betydligt fler som hade en yrkestitel i mantalslängden än som betecknades som studerande: 83 procent av männen och 92 procent av kvinnorna. Bland dem som bodde hemma hade 65 respektive 49 procent en yrkestitel. Det var också fler i den manliga gruppen som hade en taxeringsbar inkomst, och deras genomsnittliga inkomst var högre (se tabell 6.5).

De ungdomar som hade flyttat hemifrån hade alltså i högre utsträckning än de hemmaboende skaffat sig en anställning och inkomst. Vi bör betänka att det i gruppen tidiga flyttare ingick förhållandevis många ungdomar som hade bott i någon grannkommun och lämnat föräldrahemmet för att arbeta i Göteborg, till exempel i industrin om de var män eller som tjänarinnor om de var kvinnor.

Mer än hälften av de kvinnor som vid 16–19 års ålder hade flyttat hemifrån arbetade som tjänarinnor och var inhysta i arbetsgivarens hushåll. De återvände efter kort tid till hemorten, men registrerades i mantalslängden i Göteborg medan de var bosatta i staden. Dessa kvinnliga tjänare följde ett äldre agrart mönster där man lämnade föräldrahemmet tidigt för att under några år arbeta som tjänarinna

Tabell 6.4. Boendeförhållanden för ungdomar 16–19 år efter titel, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Titel	I föräldrarnas hushåll		Ej i föräldrarnas hushåll	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Studerande	8	5	9	1
Yrkestitel	65	49	83	92
Uppgift saknas	26	46	7	7
Summa	100	100	100	100
N	444	461	54	96

Tabell 6.5. Real arbetsinkomst för ungdomar 16–19 år efter kön och boende, Göteborg 1915–1943. Anm: Arbetsinkomst i 1914 års prisnivå. Den genomsnittliga arbetsinkomsten beräknad som medelvärdet för individer med arbetsinkomst. Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Real arbetsinkomst	I föräldrarnas hushåll		Ej i föräldrarnas hushåll	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Saknar taxeringsbar inkomst (%)	43	56	41	45
Genomsnittlig årlig arbetsinkomst (kronor)	754	616	871	626

Tabell 6.6. Andel ungdomar 16–19 år efter födelseort och boende, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Personer utan angiven födelseort i mantalslängden har vi räknat som födda utanför Göteborg. Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Födelseort	I föräldrarnas hushåll		Lämnat föräldrarnas hushåll	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Göteborg	79	81	56	21
Ej Göteborg	21	19	44	79
Summa	100	100	100	100

i ett annat hushåll, varefter man gifte sig och bildade ett eget hushåll. Bland de ungdomar i åldern 16–19 år i vårt material som var födda i Göteborg finner vi inget motsvarande mönster; väldigt få av de unga kvinnorna arbetade som tjänarinnor inneboende hos arbetsgivaren.

Bland ungdomar 16–19 år var det mycket vanligare att ha lämnat föräldrahemmet om man inte var född i Göteborg jämfört med om

man var infödd göteborgare. Bland män var det dubbelt så vanligt och bland kvinnor hela tio gånger vanligare. Bakom detta extrema tal ligger förstås inströmningen till Göteborg av unga kvinnor som arbetade som tjänarinnor under en kortare period.

För att undersöka ungdomarnas väg ut i arbetslivet har vi använt två mått på socioekonomisk status och mobilitet: typen av yrkestitel och relativ inkomstnivå. Utifrån yrkestitlarna i mantalslängderna har vi delat in vår population i tre kategorier: utan yrkestitel ("uppgift saknas"), ungdomstitel och vuxentitel. Ungdomstitlar är sådana som signalerar ungdom, till exempel "pojke", "gosse", "aspirant", "lärling", "bud", "elev", "volontär", "lärflicka", "tjänarinna" och "jungfru". Vuxentitlar indikerar att personen hade ett reguljärt vuxenjobb.

I några fall var det svårt att bestämma om en yrkestitel signalerade ungdomlighet eller inte, till exempel "biträde" och tillägget "extra". Vi bestämde oss för att klassa biträden och extrapersonal som vuxenjobb. I många fall användes "biträde" som en yrkesbeteckning för ungdomar men den var också vanlig bland vuxna och välbetalda arbetare. Medelåldern för biträden i datasetet var 22 år för både män och kvinnor. Både äldre och ungdomar kunde också ha extraordinarie anställningar.

Vid klassificeringen har vi bortsett från om personen inte längre var aktiv i yrket i fråga ("före detta") och låtit det tidigare yrket bestämma den socioekonomiska statusen tills det ersätts av ett nytt. Titlar som inte anger något yrke, till exempel "fru", har vi kodat som att uppgift saknas.

För att undersöka arbetsinkomster delade vi in ungdomspopulationen i tre kategorier: personer utan inkomst i mantalslängderna, personer med låg inkomst (motsvarande inkomsterna för den fattigaste tiondelen av personer av samma kön i åldern 20–65 år, för kvinnor endast ogifta) och personer med högre inkomst.¹⁷ Vi antog att ungdomar som tjänade mer än den fattigaste tiondelen av den vuxna befolkningen hade tillräckliga resurser för att försörja sig själva och bilda familj och hushåll.

Tabellerna 6.7 och 6.8 visar relationen mellan yrkestyp och inkomstnivå. För 19 procent av männen och 34 procent av kvinnorna

Tabell 6.7. Socioekonomisk status efter ålder, män 16–35 år, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Socioekonomisk status	16–19	20–23	24–27	28–31	32–35
Ingen yrkestitel, ingen inkomst	19	9	5	4	5
Ingen yrkestitel, låg inkomst	4	3		0	1
Ingen yrkestitel, hög inkomst	1	2	2	2	
Ungdomstitel, ingen inkomst	15	7	2		
Ungdomstitel, låg inkomst	15	3	0		
Ungdomstitel, hög inkomst	2	2	0		
Vuxentitel, ingen inkomst	8	11	11	10	8
Vuxentitel, låg inkomst	20	21	8	5	5
Vuxentitel, hög inkomst	15	43	71	78	80
Summa	100	100	100	100	100
N	498	378	293	208	149

Tabell 6.8. Socioekonomisk status efter ålder, kvinnor 16–35 år, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Socioekonomisk status	16–19	20–23	24–27	28–31	32–35
Ingen yrkestitel, ingen inkomst	34	20	35	49	52
Ingen yrkestitel, låg inkomst	3	3	2	8	11
Ingen yrkestitel, hög inkomst	3	4	7	4	4
Ungdomstitel, ingen inkomst	8	2	1	0	1
Ungdomstitel, låg inkomst	3				
Ungdomstitel, hög inkomst	1	2	1	0	
Vuxentitel, ingen inkomst	12	8	3	4	3
Vuxentitel, låg inkomst	13	7	3	2	4
Vuxentitel, hög inkomst	24	53	47	32	26
Summa	100	100	100	100	100
N	557	408	289	210	137

i åldern 16–19 år saknas både yrkestitel och inkomstuppgift i mantalslängden. Det utesluter dock inte att de hade jobbat under året eller haft inkomster under taxeringsgränsen, eftersom det fanns en nedre gräns för inkomsttaxering: 800 kronor 1915, 600 kronor 1919–1943. Vi talar här alltså om personer med mycket låga eller inga inkomster.

För omkring 30 procent av männen i åldern 16–19 år angavs en ungdomstitel och låg eller ingen taxeringsbar inkomst, och en lika stor andel hade vuxentitlar med låg eller ingen inkomst. Kvinnorna uppvisade ett annorlunda mönster: en betydligt mindre andel av dem hade ungdomstitlar och en större andel hade vuxenjobb som gav högre inkomster. Skillnaden mellan unga och vuxna när det gällde yrkestitel och inkomst var alltså mindre bland kvinnor än bland män.

Skillnaden mellan könen blir tydlig när man följer individerna över livscykeln, det vill säga mellan olika panelår. Bland männen var det en relativt stor andel som hade ungdomstitlar i unga år, men successivt övergick de till vuxentitlar med högre lön. I åldersgruppen 24–27 år hade närmare 90 procent av männen vuxenjobb och 70 procent hade högre arbetsinkomster, en andel som uppgick till 80–85 procent bland dem som var ännu äldre. För kvinnor såg mönstret annorlunda ut: färre hade vad vi betecknar som ungdomstitlar och fler hade vuxentitlar med högre inkomster jämfört med ungdomar. Bland kvinnorna i åldern 20–23 år saknade 20 procent uppgifter om yrke och inkomst, en andel som i högre åldersgrupper växte till omkring 50 procent. Därtill kom cirka 10 procent som hade så låg arbetsinkomst att det knappast kan ha rört sig om heltidsarbete. Det kvinnliga mönstret berodde på att gifta kvinnor lämnade yrkeslivet när de fick barn.

Diagram 6.1 visar sambandet mellan arbetsinkomst och ålder för män och kvinnor. Medan mäns arbetsinkomster ökade mer eller mindre linjärt tills de var i 30-årsåldern, planade kvinnors inkomst ut mycket tidigare, redan i 25-årsåldern. Skillnaderna mellan mäns och kvinnors arbetsinkomster var som minst under ungdomstiden (se diagram 6.2). Då tjänade kvinnorna drygt 80 procent av vad männen tjänade, vilket förklaras av att de i högre grad än männen i den åldern hade reguljära vuxenjobb.

Olikheten i inkomstökningstakt ledde med tiden till att kvinnornas relativa arbetsinkomster sjönk till cirka hälften av männens. En tänkbar förklaring är att det var vanligare att män under ungdomsfasen satsade på utbildning och yrkeskarriär, vilket gav avkastning senare i livet. Vi har redan behandlat könsskillnaden när det gäller högre

Diagram 6.1. Real arbetsinkomst efter kön och ålder, Göteborg 1915–1943 (kronor i 1914 års prisnivå). Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

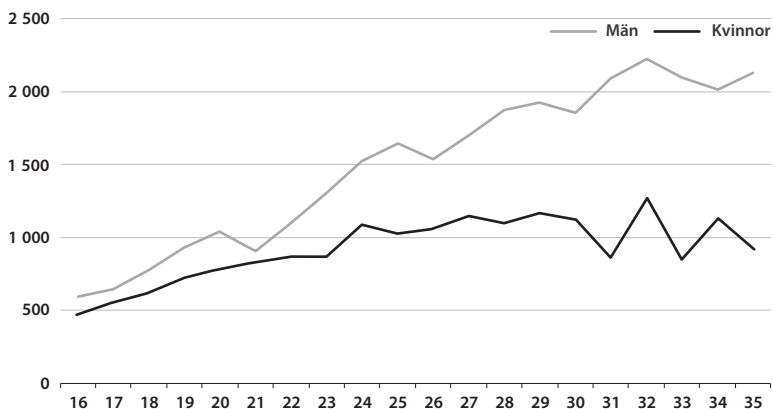

Diagram 6.2. Kvinnors reala arbetsinkomst jämfört med mäns i olika åldrar, Göteborg 1915–1943. Anm: Genomsnittliga kvinnliga reala arbetsinkomsten dividerat med genomsnittliga manliga reala arbetsinkomsten. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

studier. Även i hantverksyrken och inom handel och bankväsende fanns interna meriteringssystem och utbildningen var en investering för högre lön i framtiden. För kvinnor var investeringsfasen i yrkes-

livet kortare eftersom det var vanligt att de lämnade arbetsmarknaden i samband med att de gifte sig och fick barn. Kvinnojobben var dessutom ofta okvalificerade och på kvinnoarbetsplatserna saknades interna karriärmöjligheter.

Sammanfattningsvis var eget jobb och egen inkomst en viktig markör för övergången från barndom till vuxendom. För män gick vägen till vuxenlivet via särskilda ungdomsjobb och lägre inkomster till en början, och en bit in på 20-årsåldern övergick de till regelbundna och högre inkomster som räckte för att försörja en familj. Kvinnornas väg såg annorlunda ut. I de lägre åldersgrupperna var det en stor andel som sökte sig till jobb som gav goda arbetsinkomster, men stigande ålder, giftermål och barnafödande tenderade att få kvinnorna att lämna yrkeslivet. I den mån de senare i livet, till exempel som änkor, kom tillbaka i arbetslivet var det på en mycket lägre inkomstnivå.

Man från Lindholmen minns sina första jobb

Mitt första jobb var hos en grönsakshandlare på Aschebergsgatan. Men jag orka inte med det mer än fjorton dagar. Han hade inte så mycket som en handkärra så jag fick släpa de stora skäppekorgarna på spårvagnen. Jag orka inte bära dem så jag fick släpa dem efter mig. Men det värsta var att gubben var väldigt förtjust i öl och det fick jag hämta på Münchens bryggeri som låg på Sprängkullsgatan. Jag var bland annat på de stora hotellen och lämna varor. En gång fråga de mig på Grand om jag ville ha arbete där. Jag skulle hjälpa till med allt möjligt. Jag skulle servera på rummen, springa ärenden åt gästerna osv. Jag hade ingen lön och fick dessutom betala 20 öre per dag för en cykel som jag fick låna på hotellet.

Det var en lång arbetstid. Ingen dag under 11 timmar. Där höll jag på till juni 1914. Då förändrades allt. Eftersom de flesta som bott där var yankar, tyskar och engelsmän så blev de borta när kriget börja. (Nilsson 1979, s 199)

Det är oklart exakt hur gammal berättaren i detta exempel var när han fick sitt första jobb. Vi vet att han var född 1901 på Lindholmen, och det framgår tydligt av berättelsen att det andra jobbet, på hotell Grand, avslutades i samband med första världskrigets utbrott. Då var berättaren omkring 13 år.

Kvinna från Annedal minns sina första jobb

Vid sidan av textilindustrin och husligt arbete erbjöd livsmedelsindustrin sysselsättningstillfällen för kvinnor. I detta exempel blickar en kvinna född 1902 i Annedal tillbaka på sina första anställningar:

När jag var tretton år börja jag arbeta i ett bageri. Först på morronen fick jag smörja plåtar. Efter det fick jag skära skorpor. När brödet var färdigt fick jag gå ut med det i stora korgar. Det var jobbigt. Jag hade åtta kunder uppe vid vattentornet i Landala och eftersom bagerier låg vid Brunnsgatan var det lång väg att gå. Och även upp till Fjällgatan där bageriidkerskan var med i en loge som hade sina sammankomster på lördagarna. Men det värsta var att jag inte fick lämna brödet utan att jag fick kuponger. Det var viktigare med kuponger än med pengar. Så det kunde hända att jag fick ta brödet med mig tillbaka och gå dit dagen efter. Jag hade en lön av 8 kronor i veckan.

Efter det fick jag arbeta i ett charkuteri. Då skulle jag bland annat till restaurang Henriksberg och leverera korv. Jag hade en stor korg med mig varje torsdag. Korgen var ju tung så jag ville inte åka ända upp till Stigbergstorget och gå tillbaka, så jag hoppa alltid av i farten alldeles utanför Henriksberg. Spårvagnen gick ju långsamt där, så det var inte så farligt.

Efter det börja jag arbeta på Hasselblads fotografiska. Det var en väldigt fin arbetsplats. Fina kamrater. Där blev jag kvar tills jag gifte mig och jag har ofta längtat tillbaka. (Nilsson 1979, s 203)

Flytten från föräldrahemmet

En viktig händelse på vägen mot att bli vuxen är att flytta från föräldrahemmet. Forskare som har studerat detta i historiska och moderna populationer har undersökt den genomsnittliga åldern när ungdomar flyttar hemifrån, hur koncentrerad processen är till ett visst åldersspann, hur flytten är kopplad till olika tillgängliga boendalternativ och till andra övergångsmarkörer som giftermål, samt skillnader beroende på kön, socialgrupp och familjeförhållanden.¹⁸

Inledningsvis undersökte vi det allmänna mönstret för hela ungdomspopulationen, det vill säga de 1 055 ungdomar som bodde i Göteborg vid åldern 16–19 år under något eller några av panelåren. Den genomsnittliga åldern då ungdomar flyttade hemifrån var 23–25

Tabell 6.9. Genomsnittlig ålder vid flytt från föräldrahemmet, Göteborg 1915–1943.
Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Mått	Bodde i föräldrarnas hushåll i åldern 16–19 år		Samtliga	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Medelvärde	25,0	23,6	23,8	22,3
Median	23,3	22,6	22,6	20,4
N	197	200	251	296

år för män och 20–24 år för kvinnor, beroende på vilket centralmått som används och vilken population som studeras (se tabell 6.9). Åldern vid flytten från föräldrahemmet har vi beräknat till personens ålder vid det första panelår då personen inte bodde med föräldrarna minus 2 år (det vill säga vi antog att flytten skedde mittemellan panelåren).

Populationen ”samtliga” i tabellen inkluderar personer som i åldern 16–19 år redan hade flyttat hemifrån och bygger på antagandet att deras flyttningsålder var jämnt fördelad mellan åldersåren 16, 17, 18 och 19, vilket troligen leder till en viss underskattning av den genomsnittliga utflyttningsåldern. För detta talar även det faktum att en stor andel av de ungdomar som redan hade flyttat hemifrån var inflyttade från orter i övriga landet och var en självselekterad grupp vars flyttningsmönster inte nödvändigtvis stämde med den infödda befolkningens.

Den genomsnittliga åldern för att flytta hemifrån ger endast en grov bild och bör kompletteras med en studie av flyttarnas fördelning efter ålder. Diagram 6.3 visar hur stor andel av ungdomspopulationen som bodde i föräldrarnas hushåll i olika åldersspann. För personer som flyttat hemifrån i åldern 16–19 år har vi antagit att deras flyttningsåldrar var jämnt fördelade mellan åldersåren 16, 17, 18 och 19 år.

Ett problem med att beräkna andelen ungdomar i olika åldrar som bodde kvar i föräldrahemmet är att det fanns en grupp som varken flyttade hemifrån eller bodde kvar med föräldrarna på en adress i Göteborg, nämligen de som flyttade tillsammans med föräldrarna eller ensamma till en adress utanför Göteborg. Andelen kvarboende har räknats ut som antalet individer som bodde i föräldrahemmet i

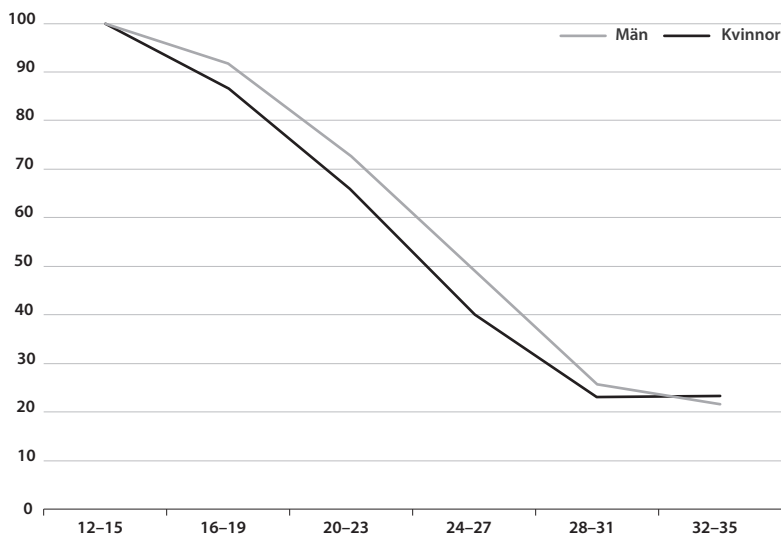
Bild 6.2. Gudrun Lembke och Carl Gustaf Rydelius vigdes i Göteborg 1939, när båda var 30 år. Bröllopsfotot togs i familjen Lembkes hem på Högåsgatan i Lorensberg. Makarna ingår inte i studiepopulationen för denna bok. Foto: okänd, Jönköpings läns museum.

åldern x - y år, dividerat med antalet individer som bodde i föräldrahemmet i åldern x - y år plus alla individer som någonsin flyttat från föräldrahemmet när de var i åldern x - y .

Av diagrammet framgår att flytten från föräldrahemmet ägde rum inom ett tämligen stort åldersintervall, från de sena tonåren till 30-årsåldern. De mest flyttningsintensiva åldersgrupperna var 20-27 år för kvinnor och 24-31 för män. Det stora åldersintervallet tyder på att det inte fanns utpräglade åldersnormer för flytten hemifrån i sig, utan att andra övergångsmarkörer och omständigheter påverkade när flytten blev av. Diagrammet visar att en relativt stor andel, cirka 20 procent, bodde med föräldrarna när de var i 30-årsåldern.

Eftersom vi hade tillgång till longitudinella individdata kunde vi undersöka vilka faktorer som påverkade benägenheten att flytta från föräldrahemmet. Vi utgick från ungdomspopulationen men uteslöt dels individer som i åldern 16-19 år redan hade flyttat hemifrån, dels individer som bara bodde i Göteborg vid ett enda panelår.

Diagram 6.3. Andel som bodde i föräldrarnas hushåll, Göteborg 1915–1943 (procent). Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Studiepopulationen bestod sålunda av 905 ungdomar, 444 män och 461 kvinnor, som var ogifta och bodde i föräldrahemmet när de var 16–19 år. Vi följde dem under de efterföljande panelåren till undersökningsperiodens slut 1943 eller tills de flyttade från föräldrahemmet, flyttade från Göteborg eller dog.

Flyttning definierade vi som övergången från att ha varit mantalskriven hos föräldrarna ett panelår (år 1) till att bo i ett annat hushåll följande panelår (år 4). Eftersom det exakta flyttningsdatumet inte framgick antog vi att flytten skedde mitt emellan de två panelåren. Bakgrundsvariablerna speglade förhållandena under år 1.

Tabell 6.10 visar vad som hände i populationen mellan panelår 1 och panelår 2. Det stora flertalet, 74 procent, stannade kvar i föräldrahemmet från ett panelår till nästa. Det ska tolkas som att det var normalt att bo kvar hemma i väntan på en anledning att flytta. Cirka en femtedel, 19 procent, flyttade hemifrån för att gifta sig, och 7 procent flyttade för att som ogifta bo i ett annat hushåll.

Tabell 6.10. Utveckling mellan två panelår, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Utveckling	Män	Kvinnor	Samtliga
Bor kvar i föräldrahemmet	75	73	74
Flyttar från föräldrahemmet för att gifta sig	16	23	19
Flyttar från föräldrahemmet för att som ogift bo i ett annat hushåll	8	5	7
Summa	100	100	100
N	790	728	1 518

I och med att flytten från föräldrahemmet i de flesta fall var kopplad till giftermål påverkades flyttningsåldern av de sociala normerna för vad som var en lämplig giftermålsålder. I ungdomspopulationen var den genomsnittliga giftermålsåldern 29,5 år för män och 25,5 år för kvinnor. Det stämmer väl överens med snittåldern för Sverige som helhet under perioden 1915–1943: 29,3 för män och 26,5 för kvinnor.¹⁹

Nästan alla som flyttade hemifrån i samband med att de gifte sig hade ordnat en egen lägenhet. Mindre än en tiondel levde en tid som ogifta inneboende i ett annat hushåll. Det fanns i vår population även några personer som bodde kvar i föräldrahemmet efter giftermålet tillsammans med sin make/maka. Det var antingen en temporär lösning innan paret skaffade en egen lägenhet, eller så rörde det sig om att ett vuxet barn tog över rollen som hushållsföreståndare från en förälder.

En annan väg ut ur föräldrahemmet gick till boende som ogift i ett annat hushåll, ett alternativ för mindre än en tiondel av vår studiepopulation. De som tog denna rutt var vanligtvis förvärvsarbetande eller studerande som var inneboende hos en familj eller en änka. I mycket få fall flyttade de in i en arbetsgivares hushåll. Det var också möjligt att själv hyra en lägenhet som man delade med andra ogifta unga vuxna eller att upprätta ett ensamhushåll eller enföräldershushåll. I omkring hälften av fallen utgjorde etableringen av ett ensamhushåll ett steg i en giftermålsprocess, vilken fullbordades med att det gifta paret flyttade in i en gemensam lägenhet. Ogifta kvinnor som flyttade hemifrån till eget boende var ofta ensamföräldrar eller hade

en yrkeskarriär. Av de personer i vårt material som ogifta flyttade hemifrån till ett annat boende gifte sig två tredjedelar senare i livet.

Det övergripande mönstret var alltså att ungdomar bodde kvar hemma tills de gifte sig, då de flyttade till en egen lägenhet och bildade ett nytt hushåll tillsammans med sin partner. Det fanns också en grupp som lämnade föräldrahemmet som ogifta för att bo i ett annat hushåll, vanligtvis som inneboende. Vi ser en tydlig genusdimension i flyttningsmönstret: Kvinnor flyttade i genomsnitt hemifrån tidigare än män, vilket huvudsakligen berodde på att de gifte sig tidigare. Män var mer benägna än kvinnor att flytta hemifrån för att bli inneboende i ett annat hushåll.

Flyttningsmönstret bestämdes till stor del av äldre normer som föreskrev hög giftermålsålder och att det gifta paret skulle inrätta ett eget hushåll. Däremot finns föga stöd för att den gamla institutionen med livscykeljänst och att bo i arbetsgivarens hushåll skulle ha haft någon större betydelse i Göteborg under studieperioden. För såväl ungdomar som vuxna gällde att man bodde hemma och arbetade borta.

De viktigaste faktorerna som påverkade när ungdomar flyttade från föräldrahemmet var den unga personens egna resurser, föräldrahemmets inkomster, familjens sociala status och familjens sammansättning.²⁰ Att ha en inkomst som gjorde att man kunde klara sig utanför föräldrahushållet var en viktig förutsättning för att kunna flytta hemifrån i samband med giftermål, för både kvinnor och män. För kvinnor finns det även ett positivt samband mellan att ha ett jobb och egen inkomst och att som ogift flytta till annat boende (inneboende eller egen bostad), men inte för män. Föräldrahushållets inkomster (den sammantagna årsinkomsten för alla hushållsmedlemmarna) hade olika påverkan på flyttningsbenägenheten för män och kvinnor. Högre hushållsinkomster ökade sannolikheten för att söner flyttade hemifrån, medan lägre inkomster ökade sannolikheten för att döttrar gjorde det.

En annan faktor som påverkade när barn flyttade hemifrån var faderns utbildningsnivå. Det finns ett tydligt mönster: i familjer där faderns humankapital var lägre flyttade både söner och döttrar hemifrån tidigare för att gifta sig. Det stämmer med vad vi vet om

mönstret för giftermålsåldern i olika yrkesgrupper: barn till industriarbetare gifte sig tidigare än barn exempelvis till präster, officerare, fabriks- och handelsidkare.²¹ Döttrar i familjer där fadern hade högre kvalifikationer var mer benägna att flytta hemifrån för att bo i ett annat hushåll, till exempel i samband med studier.

Ungdomars benägenhet att flytta hemifrån påverkades slutligen av familjens sammansättning. Den ena föräldrarnas frånfalle och förekomsten av minderåriga syskon i hushållet ökade de vuxna döttrarnas benägenhet att flytta hemifrån, vilket kan ha berott på att deras arbetsbörda i sådana hushåll var större än i hushåll med två föräldrar och utan små barn. Söner som hade minderåriga syskon i hushållet var tvärtom mindre benägna att flytta hemifrån. Möjligen speglar detta genusskillnader i hur män och kvinnor bidrog till hushållet: med hushållstjänster respektive med arbetsinkomster.

Avslutningsvis gjorde vi en specialstudie av de personer som bodde kvar i föräldrahemmet när de var över 35 år. Observera att detta alltså är personer födda 1896–1908. Det rörde sig om 35 ogifta personer. I 60 procent av fallen hade någon av föräldrarna dött, i övriga fall fanns båda föräldrarna i hushållet. Tio av personerna bodde ensamma med en eller båda av sina föräldrar, de övriga 25 hade även syskon i hushållet.

I hälften av fallen var urvalspersonen det äldsta syskonet av sitt kön, vilket tyder på att det fanns en social norm som föreskrev att äldsta barnet hade ett särskilt ansvar för att ta hand om föräldrarna men att söner respektive döttrar bidrog med olika saker till hushållet. Med reservation för att det rör sig om få fall föreföll söner bo kvar i föräldrahemmet om det var fadern som hade dött, medan döttrar oftare bodde kvar om det var modern som hade dött. Möjligen har detta mönster att göra med att faderns behov av hushållstjänster var större än moderns, medan modern om hon blev änka var i större behov av ekonomiskt stöd.

Det finns små skillnader mellan könen i hur mycket urvalspersonerna bidrog till föräldrahushållets ekonomi. I genomsnitt bidrog urvalspersonerna med drygt 40 procent av de totala hushållsinkomsterna, syskonen med något mindre och föräldrarna med cirka 20

Tabell 6.11. Gemensam realinkomst för gifta par, efter mannens ålder, Göteborg 1915–1943. Anm: "Samtliga" = genomsnittlig arbetsinkomst för gifta par med och utan inkomst. "Med arbetsinkomst" = genomsnittlig arbetsinkomst för gifta par med en taxerad arbetsinkomst på över 0 kronor. Index 40–44 år = 100. Källa: Totalpopulationen, GOPP.

Ålder	Samtliga	N	Med arbetsinkomst	N
40–44	100	1 505	100	1 154
45–49	105	1 336	107	1 004
50–54	93	1 135	101	796
55–59	68	930	82	592
60–64	57	762	77	437
65–69	39	588	64	275
70–74	26	352	60	118

procent. I hushåll där den ena föräldern var död var urvalspersonernas bidrag större, uppemot 50 procent av de totala hushållsinkomsterna.

Tabell 6.11 visar den genomsnittliga gemensamma arbetsinkomsten för gifta par uppdelat efter mannens ålder. Vi använde totalpopulationen i GOPP för att få ett bredare underlag för denna skattning; motsvarande beräkningar på ungdomspopulationen ger liknande men mer volatila resultat. Skattningen av arbetsinkomster är ett genomsnitt för perioden 1915–1943, och vi har justerat inkomsterna utifrån 1914 års prisnivå.

Som framgår av tabellen minskade inkomsten påtagligt med åldern. Pensionerade par som hade arbetsinkomster tjänade i genomsnitt omkring 60 procent av medelinkomsten för ett par i 40-årsåldern. Många par hade dock inga arbetsinkomster alls på äldre dagar, och räknar man in par utan arbetsinkomster var den genomsnittliga inkomstminskningen ännu större: ett par där mannen var 65 år eller äldre hade i snitt inkomster som motsvarade mellan en tredjedel och en fjärdedel av medelinkomsten för ett par i 40-årsåldern. Arrangemanget med vuxna ogifta barn som bodde med sina föräldrar gjorde det lättare att dela på resurser och kostnader. Barnen kunde bidra med omvårdnad och inkomster när föräldrarna blev äldre.

Bland de 35 personer som ingick i vår specialundersökning fanns enstaka exempel på att resurser överfördes från föräldrahushållet till

det vuxna barnet, men i sådana fall rörde det sig om personer som inte förväntades kunna bidra ekonomiskt, exempelvis på grund av sjukdom. Huvudregeln var att flera syskon bidrog till föräldrarnas försörjning på äldre dagar och sedvänjan att ogifta bodde kvar i föräldrahemmet möjliggjorde detta. Möjligen kan vi ur denna specialstudie också utläsa att förstfödda söner och döttrar hade ett särskilt ansvar och att änkor och änklingar förväntade sig olika slags insatser från söner och döttrar.

Giftermål, eget hushåll, första barnet

Med en studie av ungdomspopulationen uppdelad på olika åldersgrupper vill vi åskådliggöra de olika vägarna till vuxenlivet. I åldern 16–19 år var samtliga ogifta utan barn och de flesta bodde hos föräldrarna, dock hade 11 procent av männen och 17 procent av kvinnorna flyttat hemifrån. Till stor del bestod denna grupp av personer som hade sökt sig till Göteborg för att arbeta, till exempel som tjänarinnor. I högre åldersgrupper sjönk andelen ogifta boende i föräldrarnas hushåll, en utveckling som i stor utsträckning drevs av giftermålen. Ännu i 35-årsåldern var dock 17 procent av männen och 22 procent av kvinnorna ogifta och bodde i föräldrahemmet.²² Den höga andelen ligger väl i linje med Hajnals beskrivning av det europeiska giftermålsmönstret.²³

Andelen ogifta utan barn som var inneboende i ett annat hushåll ökade för män till åldern 24–27 år och avtog därefter. För kvinnor var andelen som störst i åldersgruppen 16–19 år. För både män och kvinnor ökade med åldern andelen som var gifta, som hade eget hushåll och som hade barn. I åldern 32–35 år var 68–69 procent gifta och hade bildat ett eget hushåll.

Det finns många möjliga vägar till vuxenlivet. Det framgår av det stora antalet rader i tabell 6.12 och 6.13, där varje rad motsvarar ett sätt att inleda sitt vuxenliv. Men det framgår också att det fanns ett tydligt mönster och starka förväntningar, egna och andras, på hur övergången till vuxenlivet skulle gå till. Både män och kvinnor bodde i föräldrarnas hushåll (eller inneboende hos någon annan) tills

Tabell 6.12. Familjestatus och typ av boende för män i åldern 16–35 år, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Familjestatus	16–19	20–23	24–27	28–31	32–35
Ogift utan barn, i föräldrarnas hushåll	89	79	54	32	17
Ogift med barn, i föräldrarnas hushåll		2	1		1
Gift utan barn, i föräldrarnas hushåll			1		1
Gift med barn, i föräldrarnas hushåll					1
Ogift utan barn, inneboende i annat hushåll	11	12	13	8	6
Ogift med barn, inneboende i annat hushåll		1			
Gift utan barn, inneboende i annat hushåll		1	2	1	1
Gift med barn, inneboende i annat hushåll		1	2	2	6
Ogift utan barn, i eget hushåll		2	2	2	3
Ogift med barn, i eget hushåll				1	1
Gift utan barn, i eget hushåll		1	9	20	19
Gift med barn, i eget hushåll		2	16	31	45
Summa	100	100	100	100	100
N	498	378	293	208	149

de hade ett jobb med en inkomst som gjorde det möjligt att försörja sig själv och potentiellt en familj. Då gifte de sig och levde med eller utan barn i ett eget hushåll.

Övergångarna skedde vid olika åldrar för olika personer, men gruppen som avvek från mönstret var liten, mindre än 10 procent, bland både män och kvinnor. Vi kan bara spekulera kring varför det tidiga vuxenlivet fick ett annat förlopp för den gruppen och i vilken utsträckning det rörde sig om personliga val eller om oförutsedda händelser. Vad vi kan lära oss är att det var möjligt att på olika sätt avvika från det mönster som fanns. I praktiken var åldersspannet under vilket man gick från ungdom till vuxen ganska utsträckt.

Hur kom det första barnets födelse in i den kedja av händelser som utgjorde vägen från barndom till vuxenhet? I ungdomspopulationen finns cirka 660 observationer som indikerar att en individ hade ett barn (åldersgruppen 16–39 år). I de flesta fall kommer informationen direkt från mantalslängden, där det anges vilka personer som ingick

Tabell 6.13. Familjestatus och typ av boende för kvinnor i åldern 16–35 år, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Procentandelarna summerar inte alltid till 100 på grund av avrundning till heltal. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Familjestatus	16–19	20–23	24–27	28–31	32–35
Ogift utan barn, i föräldrarnas hushåll	83	68	41	26	22
Ogift med barn, i föräldrarnas hushåll		1	1	1	2
Gift utan barn, i föräldrarnas hushåll		1	1		1
Gift med barn, i föräldrarnas hushåll					
Ogift utan barn, inneboende i annat hushåll	16	10	7	4	2
Ogift med barn, inneboende i annat hushåll		2	1	1	1
Gift utan barn, inneboende i annat hushåll		1	2	1	1
Gift med barn, inneboende i annat hushåll		1	3	2	1
Ogift utan barn, i eget hushåll	1	2	1	2	1
Ogift med barn, i eget hushåll			1	1	
Gift utan barn, i eget hushåll		5	16	17	18
Gift med barn, i eget hushåll		8	26	45	50
Summa	100	100	100	100	100
N	557	408	289	210	137

i hushållet. Eftersom barn till ogifta kvinnor i allmänhet bodde med modern finns i materialet uppgifter om utomäktenskapliga barn som bodde tillsammans med sin mor. Dessutom finns uppgifter om män som fick ett utomäktenskapligt barn och ingick äktenskap med barnets mor efter födseln. För män som inte gifte sig med sitt utomäktenskapligt födda barns mor finns dock inga uppgifter om barnets existens i mantalslängderna, varför frekvensen av utomäktenskapliga barn är lägre för män än för kvinnor i källmaterialet.

Tabell 6.14 visar att i över 90 procent av alla observationer där ett barn förekom var den förälder som nämndes gift. De observationer där föräldern var ogift uppgick till 6 procent för män och 9 procent för kvinnor. Eftersom samma urvalsperson observeras vid flera panelår var antalet ogifta personer med barn ännu lägre än antalet observationer. En genomgång av materialet visar att det rörde sig om 34 personer, 14 män och 20 kvinnor. För att utforska vilken roll utomäktenskapliga födslar spelade, följde vi samtliga dessa individer över livscykel.

Tabell 6.14. Andel observationer som indikerar att en individ hade barn, efter kön och civilstånd, Göteborg 1915–1943 (procent). Anm: Individer i åldern 16–39 år. Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Civilstånd	Män	Kvinnor
Ogift	6	9
Någonsin gift	94	91
Summa	100	100
N	287	375

Uppgifter om förhållanden efter undersökningsperiodens slut har vi hämtat ur *Sveriges dödbok*.

Sannolikheten för att en utomäktenskaplig graviditet skulle följas av ett giftermål kan bara studeras för kvinnor. Av de 20 kvinnor i materialet som födde utomäktenskapliga barn gifte sig efter en tid elva med barnets far, och ytterligare en med en man som förmodligen inte var barnets biologiske far. Några år efter undersökningsperiodens slut hade ytterligare tre kvinnor gift sig. Återstående fem kvinnor gifte sig aldrig utan levde ensamma med sina barn. Tre av dessa fick barn när de var äldre (29–32 år) och hade en stabil yrkesposition och inkomst.²⁴ En av dem adopterade ytterligare ett barn.

Som framgår av tabell 6.15 var föräldrar till utomäktenskapliga barn i regel unga: en dryg tredjedel var i åldern 16–19 år och hälften var under 23 år. Det ligger nära till hands att anta att det rörde sig om oplanerade graviditeter som ungdomarna haft svårt att möta med snabba giftermål och hushållsbildande. Endast en tredjedel av kvinnorna under 22 år bodde med föräldrarna, de flesta flyttade till eget boende tillsammans med barnet. Samtliga män under medianåldern 22 år fortsatte att bo i föräldrahemmet. Speciellt de yngre hade vad vi ovan har betecknat som ungdomsjobb med låg lön. I något fall var de arbetslösa. Män som hade fått utomäktenskapliga barn i ungdomen rörde sig gradvis mot att bilda familj. De gjorde yrkesmässig karriär och fick med tiden en högre inkomst, och när rätt förutsättningar skapats kunde de gifta sig och inrätta ett eget hushåll tillsammans med barnets mor och barnet.

Tabell 6.15. Faderns eller moderns ålder vid en utomäktenskaplig födsel, Göteborg 1915–1943 (procent). Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Ålder	16–19	20–23	24–27	28–35	Summa	N
%	35	26	18	21	100	34

Tabell 6.16. Genomsnittlig tid mellan utomäktenskapliga födselar och giftermål, Göteborg 1915–1943 (procent). Källa: Ungdomspopulationen, GOPP.

Ålder	16–19	20–23	24–27	28–35	Samtliga	N
Antal år	5,4	5,3	4,3	6,8	5,4	25

Vi har beräknat hur lång tid som gick mellan den utomäktenskapliga födseln och giftermålet för de personer som gifte sig. I genomsnitt gick det fem år (se tabell 6.15). För yngre män och kvinnor kan man tänka sig att det var den tid det tog att få en fast anställning och stabila inkomster samt skaffa de möbler, sängkläder och husgeråd som behövdes för att etablera ett nytt hushåll. För äldre personer bidrog arbetslöshet till längre väntetid, liksom arbete på annan ort samt, får man förmoda, nya sociala normer som var mer toleranta mot föräktenskapliga förbindelser. I materialet finns några exempel på så kallade Stockholmsäktenskap, alltså att personer bodde ihop under äktenskapsliknande förhållanden utan att vara gifta.

Ett fall från 1930-talet visar hur långdragen giftermålsprocessen kunde vara. År 1930 föddes en flicka utom äktenskapet. Fadern var då 29 år och ogift och bodde i sitt föräldrahem. Det finns inga noteringar i mantalslängderna om att han då skulle ha haft ett yrke eller några inkomster. Han flyttade emellertid ihop med barnets mor, som också var ogift och titulerades "hushållerska" i mantalslängden 1932. Mannen hade nu skaffat sig anställning som grovarbetare och hade en stabil inkomst som gjorde det möjligt att försörja en familj. År 1935 föddes parets andra barn, en pojke. Enligt mantalslängden 1936 bodde mannen då ensam i en lägenhet i sina föräldrars hus, medan hustrun och barnen bodde på en annan adress. Mannen bytte jobb till byggnadsarbetare och fördubblade därmed sin inkomst. Av mantalslängden 1940 framgår att paret hade gift sig och flyttat till en ny lägenhet.

Sammanfattning och slutsatser

Vi har undersökt vägen till vuxenlivet för ett urval ungdomar som var bosatta i Göteborg vid minst ett panelår under perioden 1915–1943. Centrala frågor har varit vilka övergångsmarkörer som var viktigast för att uppnå vuxenstatus, i vilken ordning statusförändringar borde genomföras samt vilken roll flytten från föräldrahemmet spelade för inträdet i vuxenlivet.

Det är intressant att se att alla de övergångsmarkörer som brukar framhållas inom den sociologiska litteraturen hade betydelse på något sätt (Modell et al 1976; Stevens 1990). Att gå ut folkskolan var naturligtvis ett nödvändigt första steg på vägen mot vuxenlivet, men det skedde normalt så tidigt i livet (i 12–13-årsåldern) att det inte kan sägas ha varit en övergångsmarkör till vuxenstatus. Däremot hade högre studier en mer direkt påverkan på övergången till livet som vuxen. Å ena sidan fördröjde studierna inträdet i vuxenlivet genom att studerande ungdomar vanligtvis bodde i föräldrahemmet, försörjdes av föräldrarna eftersom de saknade egna resurser och sköt upp familjebildningen till senare. Å andra sidan var studierna en förutsättning för bättre framtida yrkeskarriärer och högre inkomster, vilket underlättade övergången till vuxenstatus. I de fall studerande ungdomar bodde hemma hade föräldrarna möjlighet att påverka andra steg på vägen mot vuxenlivet, till exempel försöka förhindra amorösa relationer i unga år och framtvingade tidiga giftermål. Studerande ungdomar som bodde ensamma eller som inneboende hade redan tagit ett viktigt steg mot att bli oberoende av sina föräldrar.

Fast arbete och en stabil och högre inkomst var en avgörande övergångsmarkör för både män och kvinnor. Den under studieperioden rådande sociala normen att mannen skulle vara den huvudsaklige familjeförsörjaren innebar att unga män någon gång i början av 20-årsåldern bytte ett ungdomsjobb mot ett fast jobb med stabil och tillräckligt hög inkomst för att försörja en familj. Först då kunde de gå vidare mot giftermål och familjebildning, som var de naturligt följande stegen i livscykeln. För kvinnan gjorde ett fast jobb och en

stabil inkomst det lättare att flytta från föräldrahemmet antingen för att gifta sig eller för att bli inneboende i ett annat hushåll.

Om en kvinna gifte sig och fick barn förväntades det i allmänhet inte att hon skulle fortsätta yrkesarbete och dra in inkomster till det nya hushållet. Giftna kvinnor kunde ha tillfälliga anställningar och deltidjobb som gav en mindre förtjänst. Endast om familjeekonomi krävde det arbetade den giftna kvinnan heltid. Livet som ogift inneboende i ett främmande hushåll krävde däremot yrkesarbete och inkomst för att betala mat och hyra. Ogifta kvinnor hade under den period som vi har studerat betydligt högre arbetsinkomster än giftna kvinnor.

Flytten från föräldrahemmet var en viktig övergångsmarkör mellan ungdoms- och vuxenstatus. Under vår studieperiod skedde den inom ett åldersspann på omkring 15 år, från 15- till 30-årsåldern. Det typiska var att man bodde kvar i föräldrahemmet tills man gifte sig och upprättade ett eget hushåll. Alternativet att flytta från föräldrahemmet för att bo inneboende i ett annat hushåll förekom men var inte lika vanligt.

Möjligheterna att flytta hemifrån avgjordes av ungdomarnas egna resurser (jobb, inkomst), föräldrarnas resurser (utbildning, inkomster) samt föräldrahushållets sammansättning (en av föräldrarna avliden, småsyskon i hushållet). Det stora flertalet flyttade från föräldrahemmet i samband med att de gifte sig, varvid det giftna paret etablerade ett nytt hushåll. I en del fall lyckades man dock inte få dessa övergångsmarkörer att inträffa samtidigt. Det finns exempel på giftna par som under en kort tid bodde kvar hos ett av föräldraparen innan de lyckades skaffa egen bostad. Det förekom också att endera parten flyttade hemifrån till egen lägenhet i avvaktan på giftermål och en ny flytt till parets gemensamma bostad, liksom det fanns par som flyttade ihop före giftermålet.

Att gifta sig och bilda ett eget hushåll var den främsta markören för övergången från ungdomsstatus till vuxenstatus. Flertalet ungdomar genomförde denna övergång i ett svep när de flyttade hemifrån. Av dem som hade flyttat hemifrån som ogifta följde i de flesta fall i ett senare skede giftermål och hushållsbildning. Barnafödande hörde till

familjefasen. Nio av tio barn var födda inom äktenskapet. Ungefär hälften av den återstående tiondelen blev senare inomäktenskapliga genom att föräldrarna gifte sig.

Mönstret för övergång från ungdom till vuxendom uppvisar en förvånansvärd kombination av frihet och struktur. Jämfört med idag var det möjliga åldersspannet för övergången större, 10–15 år. Samtidigt var det en viss bestämd väg till vuxenlivet som dominerade och sågs som normal, och alternativen var färre än de är idag. Kombinationsmöjligheterna var många vad gällde i vilken ordning olika övergångsmarkörer kunde komma, men mönstret under den studerade perioden var tydligt. Den typiska processen innebar att man efter avslutad folkskola antingen började arbeta eller gick vidare till studier på högre nivå. När mannen hade fast jobb och stabila inkomster på familjeförsörjarnivå kunde han söka efter en partner att gifta sig med, bilda hushåll med och få barn med. För kvinnan var inkomstkravet inte lika stort. För båda parterna skedde flytten från föräldrahemmet i samband med giftermålet.

I den undersökta ungdomspopulationen fanns endast enstaka personer som följde en annan rutt än den skisserade idealtypen. Några yrkesutbildade kvinnor valde att leva ensamma eller tillsammans med ett utomäktenskapligt barn utan att någonsin gifta sig, och det fanns ogifta män med etablerad socioekonomisk status som levde i ensamhushåll. Några bodde i föräldrahemmet och tog hand om föräldrarna under deras livstid, varefter det hushåll som blev kvar var ett ensamhushåll. Men de allra flesta som bröt mot idealtypen, exempelvis genom att som ogifta flytta hemifrån eller få barn, slutade som gifta i ett eget hushåll med inomäktenskapliga barn.

Noter

- 1 Modell et al 1976; Stevens 1990.
- 2 Neugarten et al 1965; Bongarts & Watkins 1996; Billari & Liefbroer 2007.
- 3 För närmare presentation av GOPP, se kapitel 1 och appendix.
- 4 Goldscheider & Da Vanzo 1985; Goldscheider et al 1993; Buck & Scott 1993; Avery et al 1992; Mulder & Clark 2000; Dribe 2000; Oris et al 2014.
- 5 Hajnal 1965.

- 6 Lundh 1997.
- 7 Hajnal 1982; Dribe & Lundh 2014.
- 8 Laslett 1977.
- 9 Laslett 1977.
- 10 Dribe & Lundh 2014.
- 11 Matović 1984.
- 12 Winberg 2000; Söderberg 1993.
- 13 Larsson & Westberg 2015.
- 14 *Statistisk årsbok för Göteborg 1939*.
- 15 Van Leuwen et al 2002; Van Leuwen & Maas 2011.
- 16 De tre större grupperna är sammanslagningar av följande HISCLASS-grupper: högre/lägre företagsledning eller professionsutövande (HISCLASS 1–4); kontorsarbete, försäljningsarbete, arbetsledning, yrkesarbete (HISCLASS 5–8); okvalificerat eller lågt kvalificerat arbete (HISCLASS 9–12).
- 17 För män låg den 10:e percentilen av arbetsinkomsten för individer i åldern 20–65 år cirka 15 procent över medianinkomsten för män i åldern 16–19 år. Om man jämför med den officiella lönestatistiken ligger p10-gränsen en tredjedel över den årliga medellönen för minderåriga (under 18 år) (HILD). För kvinnor, som hade en mer sammanpressad lönestruktur, motsvarar p10-gränsen en inkomstnivå cirka 15 procent under medianinkomsten för ungdomar 16–19 år.
- 18 Wall 1978; Gutmann et al 2002; Stevens 1990.
- 19 Medelvärdet för personer som gifte sig för första gången 1915–1943 (SCB 1999, s 100).
- 20 Redogörelsen för bakgrundsfaktorernas påverkan på ungdomars sannolikhet att flytta hemifrån bygger på de multivariata skattningarna i Lundh & Öberg 2018.
- 21 SCB, *Befolkningsrörelsen 1915–1920*, tabell 13.
- 22 Observera att det här rör sig om urvalspersoner födda 1896–1908.
- 23 Hajnal 1965.
- 24 Kvinnorna var enligt *Sveriges dödbok* ogifta när de dog.